

УДК 821.161.2-3-93:316.752:378.22

ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ В КНИЗІ ДЛЯ ДІТЕЙ ТАНІ СТУС «МОЯ БА»

Н. В. Бакус, О. В. Пуніна

Анотація. У даному дослідженні здійснено спробу аналізу ціннісних орієнтацій в книзі для дітей Тані Стус «Моя Ба» (за класифікацією М. Рокича). Відповідно до цієї класифікації виділено термальні та інструментальні цінності, на які опираються герої книги. Подано коротку інформацію про книгу та її місце серед ряду подібних.

Ключові слова: дитяча література, сім'я, ціннісні орієнтації, батьки і діти.

Виховання дітей, формування їх як особистості потребує великої праці та підготовки. Не завжди батькам та рідним вдається впоратися з цим нелегким завданням самотужки, тож на допомогу їм приходять вихователі, вчителі, дитячі психологи. Нерідко в нагоді стає і дитяча література, однак батькам потрібно бути дуже уважними та обережними під час підбору дитячої книжки. Якісна дитяча книга з активною авторською позицією, спрямованою на співпрацю з дитиною, розвиває творчу уяву, пам'ять, увагу. Якісні художні твори для дітей роблять доступними і зрозумілими проблеми життя.

Саме такою є дитяча книга про любов, людяність, милосердя та інші світлі почуття – «Моя Ба» Тані Стус (2018), котра входить до серії «Слухай серцем». Серія має за мету перш за все допомогти дорослим та дітям спільно проговорювати та глибше розуміти важливі емоції та почуття. На сьогоднішній день до серії входить вже 7 книг талановитих дитячих письменників, а саме: «Велике серце» Віталія Бугара, «Зелена білка буде моєю» Галини Ткачук, «Мамонт» та «Суперклей для вази» Ольги Купріян, «Сни для канапи» Насті Музиченко, «Титепетль сердиться» Ані Хромової, «Моя Ба» Тані Стус. Кожна з історій вчить співчуття, розумінню, людяності, надихає на любов, піклування, турботу, повагу.

Сім'я – це один із найперших та найважливіших інститутів соціалізації для дитини. Саме тут вона набуває першого досвіду соціальної взаємодії. Пізніше подібний досвід з'являється в дошкільному навчальному закладі, школі, гуртках, на роботі. Однак сім'я і надалі залишається основою на якій відбувається особистісне зростання дитини як індивіда [1].

Саме таким тлом і є сім'я для маленької дівчинки з історії для дітей Тані Стус «Моя Ба». Авторка знайомить своїх читачів із двом членами цієї сім'ї: маленькою дівчинкою (зумисно не вказується ім'я, адже ідентифікація дитини не грає тут основну роль, важливий сам факт стосунків) та її бабусею (теж безіменна як і попередня). Інших учасників прямо не згадується, проте далі із взаємостосунків бабусі та онучки стане очевидним, що батьки теж присутні та займають активну позицію.

Про те, що батьки повинні турбуватися та виховувати своїх дітей, говорить навіть українське законодавство. У статті 8 Закону України «Про дошкільну освіту» (2001) передбачено: «Батьки або особи, що їх замінюють, несуть відповідальність перед суспільством і державою за розвиток, виховання і навчання дітей а також збереження їх життя, здоров'я, людської гідності» [2]. Так і батьки маленької дівчинки несуть відповідальність за свою дитину, і в той час, коли працюють, залишають свою доньку на бабусю, котра тимчасово виконує їх обов'язки, а саме: проводить з нею багато часу, гуляє на свіжому повітрі, частує солодощами, грає у веселі ігри.

Спілкування в сім'ї є надзвичайно важливим для дитини, адже формує не лише мовленнєві навички, а й розвиває почуття власної гідності та виховує ціннісне ставлення до членів родини. Лише в умовах достатнього спілкування в сім'ї в дитини може

сформуватися ціннісне ставлення до своїх рідних. Вона навчається бути щирою, перейматися радіщами та прикрощами близьких, турбуватися про них [1].

Саме такою і є дівчинка з історії «Моя Ба» – чуйна, щира, турботлива. Вона із захопленням розповідає про свою улюблену бабусю та акцентує увагу на тому, що саме та є найріднішою та найкращою людиною для неї серед багатьох перехожих. Це ми можемо простежити в тій ситуації, коли бабуся та онучка вирушають на прогулянку і в них тицяють пальцями: *«Ті чужі пальці – як стріли. Зовсім не схожі на пальці Ба»* [3]. Таке дитяче порівняння пальців чужих людей із стрілами є досить цікавим – це свідчить про те, що ще маленька дівчинка може їх боятися (страх до чужих незнайомих людей притаманний більшості дітей). Натомість руки Ба є рідними, знайомими дівчинці і в них вона може знайти для себе захист.

Цінністю ми називаємо те, що є особливо важливим для людини, те, що вона оберігає та захищає від посягань і руйнувань з боку інших людей. Згідно визначення тлумачного словника, «ціннісні орієнтації – а) етичні, естетичні, політичні, релігійні і тому подібне підстави-критерії, на яких базуються і якими пояснюються оцінки особою або спільністю навколишньої реальності, диференційованого, вибіркового підходу до неї і способів орієнтації; б) підстави, згідно з якими особа або група «вибудовує» сприйняті ним об'єкти, суб'єкти, явища і події за ступенем їх значущості». Ціннісні орієнтації закладаються, формуються, розвиваються і змінюються у ході накопичення суб'єктом життєвого досвіду в умовах мінливого світу, а знаходять своє відображення у меті, соціальному виборі, уявленнях, ідеалах, інтересах особистості в умовах реальної взаємодії.

Ціннісні орієнтації, на які спирається сім'я – це любов, повага, взаєморозуміння, підтримка, турбота, допомога та багато іншого.

У роботах У. Томаса та Ф. Знанецького вперше категоріально використаний термін «ціннісні орієнтації», як інтерпретацію поняття «ставлення», тобто переживання особливої значущості якогось явища [3, с. 53].

Методично обґрунтованими можна вважати дослідження ціннісних уявлень М. Рокича, де зазначено, що ціннісні орієнтації визначають зміст спрямованості особистості, складають ядро її мотивації, життєвих орієнтацій і відображають ставлення людини до себе, навколишнього світу та інших людей [3, с. 53]. Учений розрізняє два класи цінностей: перший включає цінності, важливі для життя людини в цілому, тобто головні, кінцеві цілі індивідуального існування особи; другий клас складають цінності, яким віддається перевага у будь-якій життєвій ситуації. Такий поділ відповідає традиційному поділу на цінності-цілі і цінності-засоби.

До термальних, тобто цінностей-цілей, належать активне діяльне життя, життєва мудрість, здоров'я, цікава робота, краса природи і мистецтва, любов, матеріально забезпечене життя, наявність хороших і вірних друзів, загальна хороша обстановка в країні, суспільне визнання, пізнання, рівність, самостійність як незалежність в думках, свобода як незалежність у вчинках, щасливе сімейне життя, творчість, упевненість у собі, задоволення (розвага).

Інструментальними цінностями, тобто цінностями-засобами є акуратність, вихованість, високі запити, життєрадісність, старанність, незалежність, непримиренність до недоліків у собі та інших, освіченість, відповідальність, раціоналізм, самоконтроль, сміливість у відстоюванні власної думки, чуйність, терпимість, широта поглядів, тверда воля, чесність [3, с. 54].

Відповідно до запропонованої класифікації ціннісних орієнтацій за М. Рокичем у книзі Тані Стус «Моя Ба» можна виокремити та проаналізувати такі:

Термальні цінності (цінності-цілі):

- Активне діяльне життя: яскравим прикладом цьому є прогулянки бабусі та її онучки. Ще на початку історії онучка згадує про те, що її бабуся не така як інші: *« У моєї Ба – шість ніг! Дві головні, а чотири інші їй допомагають»* [4]. Подана цитата ілюструє той факт, що бабуся вже літнього віку і їй стає дедалі важче пересуватися самостійно, то ж

бере до рук костурці і вирушає на прогулянку з онучкою. Вік та не завжди хороше самопочуття (приймає постійно таблетки) не заважають їй і далі вести активний спосіб життя та насолоджуватися ним. Бабуся та онучка люблять не тільки разом гуляти, а й поїдати смачне морозиво, тому вони є постійними клієнтами в кіоску з морозивом.

- Задоволення (розваги, ігри): до цього пункту варто віднести ігри в які люблять грати бабуся з онучкою. Серед них варто згадати наступні.

- ✓ *«Перша наша гра на прогулянці в Черепах. Бабуся – Черепаха.! – А я – надзвуковий літак! – Розставляю руки, як крила. Умови гри такі. За кожні три кроки Ба я маю тричі облетіти навколо неї. І тихенько свистіти. Як вона давно-давно навчила мене»* [4]. (Аналізуючи цю гру бабусі та дівчинки, ми робимо висновки, що першій важко пересуватися і вона придумує різноманітні ігри, аби зацікавити свою надзвичайно активну онучку. І те, з яким захопленням дівчинка розповідає про їх з бабусею пригоди, свідчить, що така гра дуже подобається.)

- ✓ Наступна гра – в Жирафів: *«Іноді я говорю щось Ба, а вона не чує. Я уважно дивлюся на неї й мовчу. Тоді Ба зупиняється й стає дууууже рівно. Я повторюю за нею кожен рух. Так ми починаємо гратися в Жирафів. У них дооооовгі ший, тому не всі звуки вони чують одразу. Коли хтось перший із нас ворухнеться – гру завершено»* [4]. (Аналізуючи цю гру, ми бачимо, що бабуся має поганий слух, майже зовсім не чує. Дівчинка ж терпимо ставиться до цього і одразу ж придумує якусь нову забавку.)

- ✓ Третя, не менш цікава гра – в Шпигунів: *«Ба виразно кліпає, підморгує мені. Так починається гра в шпигунів. Ніхто не повинен зронити ні слівця. Тільки знаки!»* [4]. (Ця гра ще раз нагадує нам про те, що бабуся ще й погано розмовляє, а онучка не засмучується, а знову придумує нову та цікаву гру). Сюди ж можна додати ще й історію з морозивом, коли бабуся на пальцях показує продавчині, що їм потрібно саме дві порції.

- ✓ Четверта гра, мабуть найулюбленіша у цієї дивакуватої парочки – у Котів: *«Ми сідаємо на лавку. Це секрет-секрет. Але ми непомітно граємося в Котів. Лизькаємо білий «Пломбір» і тихенько мурчимо. Важливо не вимовляти «Мурррр», а мурчати по-справжньому. Це дуже складно»* [4]. (Така гра мабуть не вимагає жодних пояснень. Героїня, як і всі діти просто обожає поїдати морозиво і сам процес приносить їй невимовне задоволення, тому й вважає себе маленьким котиком і намагається мурчати.)

- ✓ Поряд із грою в Котів, виникає ще одна, не менш цікава – гра у вусатих дідуганів: *«Ба дуже личать білі вуса. Ми навмисне змагаємося, у кого вони більші. Аж доки я перемагаю, бо мої молочні вуса стають як у дідуся зі старої фотографії»* [4]. (Мабуть всі діти люблять бавитися із морозивом, роблячи собі білі вуса й уявляти себе дідусем.)

- ✓ Є ще одна таємна гра, яка поки не відома цим двом. Вони ще у неї не грались, а тільки тренуються: *«Ба кладе долоню туди, де в мене серце. Ми разом слухаємо його стукіт. Коли ми більше не зможемо ходити на прогулянки вдвох, Ба хоче жити там»* [3]. (Це, мабуть, одна із найщемливіших ігор. І бабуся, і онучка розуміють, що старість невідворотна і рано чи пізно вона призведе до смерті – дівчинка втратить свою найкращу подругу. Та бабуся завжди житиме в її серці, там знайдеться місце для всіх дорогих їй людей.)

- Наявність хороших і вірних друзів. Ба і онучка – найкращі друзі. Вони разом гуляють, граються, веселяться та просто весело проводять час. Їм добре вдвох і від цього перебування отримують величезне задоволення.

- Любов. Тут варто згадати про ту любов, яка живе у малому величезному серці дівчинки. Вже в такому юному віці, вона чудово розуміє, що старість бабусі рано чи пізно призведе і до її смерті. Та дівчинка намагається якнайбільше набутися разом із улюбленою бабусею та відтермінувати цю невідворотну подію: *«Я показую Ба, що в моєму серці є для неї будиночок. Але доки ми не з'їмо мільйон ящиків «Пломбіру», вона не дізнається, який сюрприз її там чекає. Вона там буде не сама!»* [4].

Мати велике та любляче серце – найважливіше в житті кожного із нас. Авторка ще раз нагадує своїм читачам, що потрібно знайти в ньому місце для кожної близької та рідної людини. Тому про це і розмовляють бабуся з онучкою: *«Ба кладе долоню туди, де в*

мене серце. Ми разом слухаємо його стукіт. Коли ми не зможемо більше ходити на прогулянки вдвох, Ба хоче жити там» [4]. Жити в серці дорогих для тебе людей – то велике щастя. Смерть невідворотна, і ми це маємо усвідомлювати та навіть після неї пам'ятати та любити дорогих серцю людей. Саме так і хоче зробити маленька дівчинка – залишити бабусю в своєму серці назавжди. Вона думає про це час від часу, уявляє як це можливо та якою тоді стане бабуся: *«Я заплющую очі й уявляю, як Ба зменшується. Перетворюється на крихітну дівчинку. Швидко бігає чи просто ходить без костурців. Чує кожне моє слово.*

Не затинається під час розмови й чує кожен звук.

Їй нічого не болить і вона не п'є пігулок що дві години. А її пальці метеликами літають над клавішами піаніно, як на паперовій фотографії. І Ба так само широко усміхається, як і тепер.

Із ямочками на щоках.» [4].

Серед інструментальних цінностей (цінностей-засобів) необхідно згадати такі:

- Життєрадісність. Незважаючи на свій поважний вік та необхідність використовувати костурці під час пересування, бабуся не втрачає життєвої енергії та одягається досить молодіжно: на сторінках зображено ноги бабусі одягнені в фіолетові штани та досить модне й сучасне взуття – яскраві зелені кеди. Це ще раз підкреслює той факт, наскільки сильно вона любить життя та отримує задоволення від кожного прожитого дня.

- Вихованість – набута чеснота, котра притаманна обом – як дівчинці, так і бабусі. Вони обидві поведуть себе дуже гарно на вулиці, посміхаються до перехожих, люб'язно спілкуються із продавчиною морозива.

- Терпимість – риса, котра вимагає багато зусиль від людини для її реалізації. Незважаючи на досить юний вік онучки, вона досить терпимо ставиться до складнощів у спілкуванні та фізичної втоми старенької: *«...Наспівувати треба неквапно. Бо Ба любить повільні танці. Наприклад, вальс...»* [4].

Висновки. У дослідженні проаналізовано ціннісні орієнтації в книзі «Моя Ба» Тані Стус. Визначено поняття «ціннісні орієнтації» та подано їх класифікацію за М. Рокичем. Відповідно до запропонованого поділу в книзі виокремлено термальні цінності (активне діяльне життя, задоволення, наявність хороших і вірних друзів, любов) та інструментальні (життєрадісність, вихованість, терпимість).

Аннотация. В данном исследовании предпринята попытка анализа ценностных ориентаций в книге для детей Тани Стус «Моя Ба» (по классификации М. Рокича). Согласно этой классификации выделены термальные и инструментальные ценности, на которые опираются герои книги. Подано краткую информацию о книге и ее место среди ряда подобных.

Ключевые слова: детская литература, семья, ценностные ориентации, родители и дети.

Abstract. In this study, an attempt was made to analyze the value orientations in the book for children Tanya Stus "My Ba" (according to the classification of M. Rokich). According to this classification, the thermal and instrumental values on which the heroes of the book are based are distinguished. Brief information about the book and its place among a number of similar ones is given.

Keywords: children's literature, family, values, parents and children.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Нападій Н. Виховання ціннісного ставлення до родини у дітей старшого дошкільного віку в процесі ознайомлення з творами дитячої художньої літератури. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/Vird_2014_34_18.pdf (дата звернення: 03.10.2020).
2. Закон України «Про дошкільну освіту» / Освіта України. 2001. № 33, 12 вересня.
3. Савельєва В. Організаційна поведінка: навчальний посібник. Київ: ЦУЛ, 2012. 240 с.
4. Стус Т. Моя Ба. Харків: ТОВ Видавництво «Ранок», 2018. 30 с. : Іл. (Слухай серцем).